

ЛІТЕРАТУРА

1. Славська Я.А. Еколого-естетичне виховання учнівської молоді у Великобританії / Я.А.Славська // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць / За ред. В.К. Буряка. Вип. 20 – Кривий Ріг, 2008. – С. 327-331.

2. Славська Я.А. Психолого-педагогічні витоки розвитку фізичного виховання та спорту серед молоді Великої Британії у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть / Я.А. Славська, О.В. Шевяков // Теорія і практика фізичного виховання / За ред. О.Г. Кучеря-

вого, С.І. Белих. – №1. – Донецьк, 2012. – С. 112-118.

3. Славська Я.А. Естетика поведінки: теорія, методологія, практика : [монографія] / В.В. Сізов, Я.А.Славська. – Дніпропетровськ, 2013. – 235 с.

4. Червонецький В.В. Загальні тенденції розвитку шкільної освіти в країнах євроатлантичного регіону у другій половині ХХ-на початку ХХІ століть: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Червонецький Володимир В'ячеславович. – Луганськ, 2007. – 489 с.

Подано до редакції 21.01.13

УДК 378.370

Т. М. Степанова

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлені педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського, що стосуються виховання мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку, визначені провідні фактори (слово педагога, художнє слово) ефективного її виховання.

Ключові слова: мовленнєва особистість, В. О. Сухомлинський, ефективність виховання, художнє слово.

Виховання мовної особистості здебільшого залежить від стану вивчення української мови в усіх навчальних закладах, починаючи, зокрема з дошкільних освітніх закладів. У Навчально-виховній концепції вивчення української (державної) мови наголошується передусім на створенні такої перспективної програми, що буде орієнтувати як педагогів, так і студентів і учнів на засвоєння живої української літературної мови, на вільне володіння нею, на "розширення і збагачення словника до такої міри, щоб кожна людина могла вільно спілкуватись українською мовою в усіх мовленнєвих ситуаціях, сприймати мову як явище національної культури і мистецтва і діставати від цього естетичне задоволення" [1, с.32]. Саме такий підхід до мовної освіти забезпечить мовну стабільність у державі, що є одним із провідних чинників формування мовної особистості. Метою мовної освіти, за словами С.Я.Єрмоленко і Л.І.Мацько, повинно стати формування всебічно розвинутої, компетентної, творчої особистості громадянина України – носія етнічних, національних і загальнолюдських цінностей, що живе в гармонії з довкіллям і самим собою. А предметом навчання – не виокремлена сама по собі мова, а "представлена нею думка, духовність, мовленнєва і загальна культура, особливості світосприймання і світовідчуття та творчості народу – її носія" [1, с.33].

Мовленнєву особистість дошкільника, слідом за А.М.Богущ, розуміємо як активного, ініціативного мовця, відкритого для спілкування, який легко і невимушено вступає у спілкування з дітьми і дорослими; застосовує мовні і немовні засоби виразності, володіє формулами мовленнєвого етикету, має розвинуті ко-

мунікативні здібності і достатній рівень розвитку рідного мовлення [6, с.46].

Зауважимо, що проблема виховання мовленнєвої, а надалі й мовної особистості цікавила багатьох учених, як класиків, так і сучасних. Зокрема, в науково-педагогічній спадщині талановитого педагога, відомого вченого Василя Олександровича Сухомлинського важливе місце посідають його роздуми і педагогічні сентенції щодо мовленнєвотворчого розвитку дитини, вияву її індивідуальності, неповторності, унікальності. Педагогічна спадщина вченого була спрямована насамперед на виховання дитини як повновартісної людини, соціально-ціннісної особистості. В.О. Сухомлинський створив оригінальну педагогічну систему, засновану на принципах гуманізму і визнанні особистості дитини вищою цінністю, на які зорієнтовані процеси виховання та освіти. Учений обґрунтував розуміння дитини в педагогічному процесі як суб'єкта і мети виховання, у своїх працях наголошував на самоініціативності й самонеповторності кожної особистості: "Людська особистість – це найскладніший сплав фізичних і духовних сил, думок, почуттів, волі, характеру, настроїв. Без знання усього цього неможливо ні вчити, ні виховувати... Якщо ви хочете, щоб виховання зливалось із самовихованням, домагайтеся того, щоб дитина була в центрі уваги" [4, с.442]. Учений стверджував, що "дитина – така ж сама людини, як і ви" й наголошував на тому, що кожна людська особистість є неповторною, що виховання нової людини полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самобутності, творчої індивідуальності. Здійснювати це завдання, на думку педагога, означає "вести кожного вихованця тією доріжкою, на якій з найбільшою

яскравістю може розкриватися сила його розуму і вмінь, майстерність і творчість" [5, с.93].

Значне місце в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського належить розвитку рідної мови, оскільки вона є формою збереження і творення національної духовності дитини. За словами вченого, мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Перед вихователями, вчителями, педагогами завжди постає питання як же досягти того, щоб їхні вихованці досконало оволоділи рідною мовою, знали її літературно-орфоепічні норми, влучно вживали образні вирази, фразеологізми, прислів'я та приказки, щоб мовлення їхніх дітей було емоційним, образним, виразним? Відповідь на це запитання ми знаходимо у праці "Рідне слово", в якій В.О.Сухомлинський наголошував на тому, що мова це матеріальне висловлення думки і дитина лише тоді знатиме її, коли разом зі змістом сприйматиме яскраве емоційне забарвлення, живий трепет музики рідного слова, оскільки, на твердження вченого, без переживання краси слова розум дитини не може збагнути потаємних граней його змісту [3, с.184]. Науковець наголошує на тому, що тонкість внутрішнього людського світу, благородство морально-емоційних відносин не можна утвердити без високої культури словесного виховання. За його словами, слово пробуджує у маленької дитини почуття людини – глибоке переживання того, що поруч зі мною людина зі своїми радощами, печалями, інтересами й потребами [3,с.315]. Слово і є саме тим інструментом, за допомогою якого можна навчити дітей умінню бачити в людських очах найтонші відтінки переживань: горе, тривоги, образу, відчай, сум, безнадію, самотність [3, с.317]. На глибоке переконання науковця, слово є необхідним і ефективним засобом збагачення загальної культури відносин між людьми. Без чутливості до найтонших відтінків слова немислима чутливість до тих тонких засобів впливу, яким постійно піддається душа людини. Учений пише: "чутливість до тонкості слова – це очі й вуха, без яких неможливе бачення світу, розуміння душі іншої людини" [3, с.397]. Виховання чутливості до слова та його відтінків – одне з передумов гармонійного розвитку особистості. Педагог наголошує на тому, що цю чутливість можна відпрацювати лише тоді, коли людина буде розуміти, усвідомлювати й відчувати гру словами – його внутрішнє змістове багатство, емоційне й виразне забарвлення. Засобом виховання чутливості до відтінків емоційних барв, гри слова є висока культура відчуттів і сприймань [3, с.508].

У процесі спостереження за розвитком мовлення своїх вихованців педагог упевнився, що чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливості до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до вивчення мов інших національностей, тим активніше сприймає серце красу і велич рідного слова [3, с. 201-202]. Ось чому на заняттях учений домагався насамперед того, щоб діти відчували красу мови, ввічливо ставилися до слова,

дбали про її чистоту, емоційність, виразність. У зв'язку з цим, уважаємо цінними й необхідними щодо формування мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку започатковані В.О.Сухомлинським "подорожі" дітей до джерела слова, що відбувалися на лоні природи. Під час таких подорожей учений радить вирішувати такі завдання: 1) донести до дитячого серця музику слова; 2) домагатися, щоб слово було для дитини не лише позначенням речі, предмета, явища, а й несло в собі емоційне забарвлення – свій аромат, найтонші відтінки; 3) навчити дитину прислухатися до слова як до чудової, прекрасної мелодії, щоб краса слова і краса тієї часточки світу, яку це слово відображає, пробуджувала інтерес до тих малюнків, що передають музику й виразність людської мови... [3, с. 79].

За В.О.Сухомлинським, процес пізнання світу був би тільки нагромадженням думок дорослого у голові дитини, перетворенням її в комору знань, якби педагоги не прагнули до того, щоб слово в голові і серці дитини стало активною силою. Дитина буває байдужою до слів дорослого, нічим її не зворушиш, не запалиш в очах вогника жадоби пізнання. Це буває тоді, пише вчений, коли дитина стає несприйнятливою до слова, якщо слово не живе в її душі як засіб творчості, якщо вона тільки зачує, засвоєє чужі думки і не творить своїх думок, не виражає їх словом. Вклавши у свідомість дитини живе трепетне слово, треба дбати про те, щоб воно не перетворилося на засушену квітку, а вилетіло, як із гніздечка, співучою пташкою, раділо красі доквілля [5,с.368]. Багаторічні спостереження вченого дозволили констатувати, що якщо "емоційні зони" дитини перебувають у стані збудження тривалий час, інтерес згасає, настає втома, байдужість. Слова педагога немовби не доходять до свідомості, дитина чує їх "звукову оболонку", але не може осмислити взаємозв'язку між ними. Усе яскраве, незвичайне, що здається дуже заманливим як засіб збудження інтересу, при невмілому підході вихователя перетворюється у свою протилежність [5,с.404]. Учений застерігав: "треба дуже обережно підходити до збудження "емоційних зон" мозку. Порох допитливості, цікавості, жадоби знань закладено в кожній юній душі, а запалити його може тільки думка наставника". Позитивні емоції дітей, що виникають у процесі навчання, відіграють величезну роль у вихованні бажання вчитися. Завдання педагога, за словами вченого, полягає в тому, щоб постійно розвивати в дітей позитивні почуття задоволення учінням, щоб з цього почуття виник і утвердився емоційний стан – пристрасне бажання вчитися [5,с.7]. Саме тому В.О. Сухомлинський рекомендував учителю здійснювати індивідуальний підхід до дітей, вивчати кожну дитину, вміти побачити і розвинути її індивідуальність. З цього приводу він писав, що "у житті не буде жодної нещасливої людини, якщо вихователь докопається до "золотої жилки" в кожному вихованцеві й допоможе йому знайти себе" [2,с.37-38]. Уважно вивчаючи індивідуальні нахили дитини, вчений намагався, щоб кожна

дитина створила свій ідеал. Створенню ідеалу, на думку В.О.Сухомлинського, сприяє художня література і весь спосіб життя дорослих, яке виражається в думці і слові [5,с.16]. Цей світ відкривається дитині все новими й новими, невідомими їй до школи гранями. Перші, і мабуть, найширші кроки на шляху пізнання дитина робить завдяки спостереженням, живому спогляданню, завдяки слову. В.О. Сухомлинський пише: "Коли ви хочете, щоб знання не перетворилися на мертвий, непорушний вантаж, який унеможливило б дальший рух по сходинках пізнання, зробіть слово одним із інструментів дитячої творчості" [5,с.367].

Одним із провідних чинників формування мовленнєвої особистості дитини в мовленнєвому середовищі, безсумнівно, є мовлення дорослих, слово педагога, вихователя, який бездоганно володіє мовою. Слово у руках вихователя, за В.О.Сухомлинським, такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта... Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає педагогіки. Слово, на погляд ученого, це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність [5,с.160]. Як важливо, щоб у кожному слові вихователя трепетала, хвилювалась, раділа й обговорювалась жива людська пристрасть! Бо хоч який високий буде зміст слів, що їх чує дитина, вони залишаться для неї мертвими, поки в них не займеться вогник почуття... [5,с.162]. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво! [5,с.167]. Педагоги повинні орієнтуватися на живу творчість, пізнання предметів, явищ довкілля за допомогою слова, пізнання разом із тим і найтонших його відтінків, заглиблення в ці відтінки [5,с.367].

За словами видатного педагога, малюки з яскравими спалахами думки в очах – це найніжніші й найтонші гілки віковичного дерева – народу. В.О. Сухомлинський радив вихователям не забувати: а) як най-

молодші гілки дерева тягнуться до сонця, щоб міцнішим був стовбур і глибше в землю йшлося коріння, так і найніжніші гілки народу повинні тягнутися до створених ним упродовж віків багатств і краси; б) бути майстрами-чарівниками, які вміють провести нитки – тонкі й міцні – від кожного серця до великого й безсмертного – до народу, до його невичерпної духовної культури [2,с.137]. Уся система виховного впливу, на думку вченого, повинна спрямовуватися на те, щоб інтереси народу відбивались у думках, почуттях та переживаннях окремої людини; щоб найчутливіші куточки людського серця (його особистого Я) відгукувалися на те, що пов'язане з інтересами і майбутнім народу. Це один із найважливіших моментів, які зумовлюють успіх виховання [Т.2,с.16].

Процес пізнання дітьми народних звичаїв за часів В.О.Сухомлинського реалізовувався через такі форми: ранки, вечори рідної мови, бесіди, інсценізація і складання українських народних казок, виконання народних пісень, народні ігри, розгадування кмітливих народних загадок. Учений називав фольклор одним із найважливіших засобів народної педагогіки, оскільки вважав його основою національного педагогічного виховання. Усна народна творчість є невичерпним джерелом виховання і навчання дітей дошкільного віку. В ній відбивається життя народу, його звичаї, обряди, традиції, саме через неї діти засвоюють народну мову. Серед жанрів фольклору особливу роль В.О. Сухомлинський відводив казці, стверджуючи, що вона допомагає дітям зрозуміти красу рідної мови, засвоювати народну мудрість, розуміти добро і зло. Учений радив максимально використовувати твори українського фольклору: народні казки, малі жанри фольклору (прислів'я, приказки, кмітливі загадки), які допоможуть сформувати національну самосвідомість дитини, спонукатимуть її до самовдосконалення своєї мовленнєвої особистості.

Отже, поради вченого є актуальними і заслуговують упровадження в сучасну практику дошкільних навчальних закладів із метою формування мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермоленко С.Я. Мацько Л.І. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / Ермоленко С.Я. Мацько Л.І. // Початкова школа. – 1995. – №1.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – Т.1. – К.: "Радянська школа", 1976.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах / В.О. Сухомлинський. – Т. 3. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.

4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – Т.4. – К.: Радянська школа, 1976. – 640с.

5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах / В.О. Сухомлинський. – Т. 5. – К.: Рад. школа, 1977. – 639 с.

6. Формування мовної особистості на різних вікових етапах [монографія] / Богуш А.М., Трифонова О.С., Кисельова О.І., Горіна Ж.Д., Черкасов М.П. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 268 с.

Подано до редакції 16.01.13